

УДК 378.035:172.15+378.035:355.01(477+410)
DOI 10.69550/3041-1467.7.333208

Тамара ШАРАВАРА

докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри політології, історії і філософії, Полтавський державний аграрний університет, вул. Сковороди 1/3, м. Полтава, Україна, індекс 36003 (tamara.sharavara@pdau.edu.ua)

ORCID: 0000-0002-6370-6663

Researcher ID: Q-6621-2016

Tamara SHARAVARA

PhD hab. (History), Professor, Head of the Department of Political Science, History and Philosophy, Poltava State Agrarian University, 1/3 Skovorody Street, Poltava, Ukraine, postal code 36003 (tamara.sharavara@pdau.edu.ua)

Бібліографічний опис статті: Шаравара, Т. (2025). Особливості патріотичного і громадянського виховання молоді, початкової і базової військової підготовки у Великій Британії та Україні: порівняльний аспект. *Axis Europae*, 7, 244–256. doi: 10.69550/3041-1467.7.333208

Bibliographic description of the article: Sharavara, T. (2025). Osoblyvosti patriotychnoho i hromadianskoho vyhovania molodi, pochatkovoї i bazovoї viyskovoї pidhotovky u Velykiy Brytanii ta Ukraini [Peculiarities patriotic and civil education of youth, initial and military training in Great Britain and Ukraine: a comparative perspective]. *Axis Europae*, 7, 244–256. doi: 10.69550/3041-1467.7.333208 [in Ukraine].

**ОСОБЛИВОСТІ ПАТРІОТИЧНОГО І ГРОМАДЯНСЬКОГО
ВИХОВАННЯ МОЛОДІ, ПОЧАТКОВОЇ І БАЗОВОЇ ВІЙСЬКОВОЇ
ПІДГОТОВКИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ТА УКРАЇНІ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Анотація. *Мета дослідження* – вивчення досвіду організації патріотичного і громадянського виховання молоді, особливостей розвитку початкової і базової військової підготовки у Великій Британії та Україні. *Методологічне підґрунтя* насамперед становлять методи порівняльного і системного аналізу, завдяки яким можна з'ясувати спільні і відмінні риси в окресленій темі для Великої Британії та України. Крім того, базовими у дослідженні є принципи об'єктивності та історизму. *Наукова новизна* статті полягає у встановленні як спільних проблем для Британії і України під час інтеграції в освітній процес обома країнами дефініцій «патріотичне виховання», «громадянське виховання», висвітлення принципово відмінних підходів у вихованні молоді і абсолютно різного змісту, який вкладають обидві країни в поняття «початкова військова підготовка» і «базова військова підготовка». *У підсумку визначено*, що вивчення досвіду патріотичного і громадянського виховання молоді Великої Британії є вкрай актуальним для нас, оскільки саме ця країна є надійним міжнародним партнером України, пройшла тривалий і складний шлях реформування середньої освіти, зуміла здолати низку кризових періодів і сумніви щодо необхідності

впровадження цих понять в освітній процес. Водночас, саме Велика Британія вибудувала широкую мережу волонтерських та громадських організацій, які понад 150 років тісно співпрацюють з громадами та різними родами військ і пропонують основи початкової та базової (в українській інтерпретації цих понять) підготовки молоді. Освітяни Британії направили «Єдиний національний навчальний план» і 1988 року провели реформу середньої освіти. На початку 1990-х років ґрунтовно переосмислили роль школи у вихованні молоді, запровадивши предмет «громадянство», що консолідувало суспільство. Державні діячі Британії, зокрема Гордон Браун, відкрито підтримали потребу в патріотичному вихованні молоді, у формуванні розуміння приналежності молодих людей до єдиного громадянства (підданства). Показовою є мережа Кадетських сил, які співпрацюють із фаховими військовими. Молодь проходить тренування на воєнних базах, у безпечних умовах. Показовою є діяльність волонтерської молодіжної організації (ACF), яка є частиною Збройних сил Великої Британії, але не є військовим формуванням у повному розумінні цього слова. Крім того початкову та базову військову підготовку молоді добре фінансують Міністерство оборони, Міністерство фінансів, Королівський флот та інші роди військ. З огляду на останні події в Україні програмами підготовки молоді в закладах різних освітніх рівнів опікується Генеральний Штаб. Однак зміни, внесені до навчальних планів і освітніх програм були зроблені або за рахунок конкретних дисциплін, або на розсуд закладів вищої освіти. Сам підхід лишився досить поверховим, особливо стосовно мізерної кількості годин відведених на національно-патріотичного виховання, а воно якраз і є основою для мотивації молоді. Що ж до програми початкової військової підготовки, то відкритим лишається питання належного фінансування та якісної підготовки широкого загалу учнів.

Ключові слова: Україна, Велика Британія, патріотичне виховання, громадянське виховання, початкова військова підготовка, базова військова підготовка

PECULIARITIES OF PATRIOTIC AND CIVIC EDUCATION OF YOUTH, INITIAL AND BASIC MILITARY TRAINING IN GREAT BRITAIN AND UKRAINE: A COMPARATIVE PERSPECTIVE

Abstract. The purpose of the study is to examine the experience of organizing patriotic and civic education of youth as well as peculiarities of the development of initial and basic military training in Great Britain and Ukraine. **The methodological basis** is primarily the methods of comparative and systemic analysis which allows for identifying both similarities and differences between the two countries in the given area. In addition, the principles of objectivity and historicism are foundational elements in the study. **The scientific novelty** of the article lies in establishing as common problems for Britain and Ukraine during the integration into the educational process by both countries of the definitions of “patriotic education”, “civic education”, highlighting fundamentally different approaches to educating youth and the completely different content that both countries put into the concepts of “initial military training” and “basic military training”. **As a result, it was concluded** that studying the experience of patriotic and civic education of youth in Great Britain is highly relevant for Ukraine, as this country is a reliable international partner, has undergone a long and complex process of secondary education reform, and has successfully overcome a number of crises and public skepticism regarding the introduction of these concepts into the educational system. At the same time, it was Great Britain that built a wide network of volunteer and

community organizations that have been working closely with communities and various branches of the military for over 150 years and offer the foundations of initial and basic (in the Ukrainian interpretation of these concepts) training for young people. British educators have developed the Unified National Curriculum and, in 1988, carried out a reform of secondary education. In the early 1990s, the role of schools in youth education was fundamentally reconsidered, leading to the introduction of the subject "Citizenship," which contributed to social cohesion. It was British statesmen, such as Gordon Brown, who openly supported the need for patriotic education of youth and the development of a sense of belonging among young people to a shared citizenship. The Cadet Forces network, which works in close cooperation with professional military personnel, serves as a compelling example. Young people undergo training on military bases, in safe conditions. The activities of the Volunteer Youth Organization (ACF), which is part of the Armed Forces of Great Britain, but is not a military formation in the full sense of the word, are exemplary. In addition, the initial and basic military training of young people is well funded by the Ministry of Defense, the Ministry of Finance, the Royal Navy and other branches of the armed forces.

In light of recent events in Ukraine, youth training programs at various levels of education are overseen by the General Staff. However, the changes introduced into curricula and educational programs have either been implemented at the expense of specific subjects or left to the discretion of higher education institutions. The overall approach remains rather superficial, particularly regarding the extremely limited number of hours allocated to national and patriotic education — which, in fact, forms the foundation for motivating young people. As for the program of initial military training, the issues of adequate funding and the quality training of a broad audience remain unresolved.

Keywords: *Ukraine, Great Britain, patriotic education, civic education, initial military training, basic military training.*

Постановка проблеми. В умовах жорсткої російської агресії досить актуальним є вивчення досвіду організації патріотичного і громадянського виховання, початкової та базової військової підготовки у найпотужніших країнах Західної Європи. Лише дослідивши сутність цих понять можна збагнути глибину такої підготовки молоді в розвинених країнах Європи і, зокрема, надійного міжнародного партнера України – Великої Британії. Насамперед необхідно усвідомити, що той сенс, який ми вкладаємо в поняття «національно-патріотичне виховання молоді», «початкова» чи «базова військова підготовка» і навіть «базова військова служба» може не відповідати змісту цих понять в інших країнах. Отже, це дослідження є важливим в контексті вивчення цих питань на основі порівняльного аналізу в обох країнах.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Певні аспекти окресленої теми привертала увагу українських вчених, праці яких суттєво збагатили українську історіографію за останнє десятиліття. Зокрема, це дослідження А. Піщимухи (Піщимуха, 2025), Г. Фініна (Фінін, 2012), О. Галус та Л. Шапошнікової (Галус, Шапошнікова, 2006), М. Гурій (Гурій, 2008), Т. Кравченко і О. Семиди (Кравченко, Семида, 2019), В. Поліщука (Поліщук, 2020). З огляду на зміст опублікованих авторами праць, інтерес до виховання молоді у Великій Британії серед українських вчених був завжди присутнім, а їхня цікавість не пов'язана виключно з посиленням російської агресії проти України і її широкомасштабністю.

Окрему групу джерел становлять як нормативні акти України, які регламентують упровадження в закладах освіти початкової та базової військової

підготовки (Закон України, 2024; Закон України, 1992) та ін., так і офіційні видання на вебсайтах Кадетських сил Великої Британії (The Ministry of Defence, 2012; The Volunteer Cadet Corps, 2025; The Army Cadet Force, 2025), зміст яких було досліджено у червні 2025 р. Крім того важливим джерелом послужила промова прем'єр-міністра В. Британії Гордона Брауна (Full text, 2007), яка демонструє ставлення до окресленої теми представників британської влади.

Мета статті – показати спільні і відмінні риси в існуючих підходах до розв'язання питань патріотичного, громадянського виховання молоді та її початкової і базової військової підготовки в обох країнах.

Виклад основного матеріалу. Станом на сьогодні в Україні розмежовані поняття «початкової військової підготовки», «базової військової підготовки», «базової військової служби» та «професійної військової підготовки». Ці поняття врегульовані різними нормативно-правовими актами і їхнє виконання забезпечується в різних за освітніми рівнями закладах. До прикладу, у нашому розумінні за Законом України № 3724-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення системи підготовки громадян України до військової служби» (ст. 9): «Початкова загальновійськова підготовка громадян України здійснюється з метою формування у громадян первинних загальновійськових знань і спеціальних компетентностей щодо оборонної свідомості, ознайомлення громадян з місцем і роллю громадянина у зв'язку з усвідомленням свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Початкова загальновійськова підготовка реалізується на третьому рівні повної загальної середньої освіти та проводиться в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності на відповідному рівні повної загальної середньої освіти, шляхом викладання навчального предмета «Захист України» та здійснення заходів, спрямованих на військово-патріотичне виховання. Програми з навчального предмета «Захист України» розробляються та затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, за погодженням з Міністерством оборони України» (Закон України, 2024).

Згідно українського законодавства «Базова військова підготовка» (БЗВП) – це обов'язкова для чоловіків та добровільна для жінок програма військового вишколу студентів закладів вищої освіти України. Її мета – сформувані базові військові компетентності у молоді та підвищити рівень національної безпеки. Це нововведення є частиною комплексної реформи системи військової підготовки громадян та реалізується відповідно до змін до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», підписаних Президентом України Володимиром Зеленським 15 січня 2025 р. (Обов'язкова, 2025; Закон України, 1992).

З вересня 2025 р. БЗВП буде інтегрована в освітній процес закладів вищої освіти. Тривалість курсу буде складати 300 академічних годин, тобто 150 занять (пар). Програма розділена на дві частини: теоретичну та практичну. Цей курс спрямований не лише на ознайомлення громадян із військовими навичками, але й на розвиток практичних умінь, які можуть знадобитися в критичних життєвих ситуаціях. Отже, в Україні поняття базової загальновійськової підготовки і базової військової служби близькі між собою тим, що їх запровадили після скасування строкової служби. Головна відмінність між ними полягає в умовах проходження та в категоріях осіб, для яких ці форми підготовки призначені. Базова загальновійськова підготовка інтегрована в навчальні плани закладів вищої освіти. Це обов'язковий курс для студентів. Метою

цього курсу є надання студентам базових військових знань та навичок ще під час їхнього навчання. Тож студенти отримують можливість поєднувати академічне навчання із засвоєнням основ військової справи.

Натомість, як вказує експерт А. Піщимуха «базова військова служба призначена для чоловіків, які не є студентами. Її проходження організовується у навчальних центрах Збройних Сил України. Пройти її чоловіки зобов'язані до 25 років, проте час її проходження можна обрати самостійно. Для жінок ця форма підготовки також доступна, але лише за бажанням. Метою базової військової служби є забезпечення учасників необхідними навичками для виконання обов'язків у Збройних Силах України. Отже, обидві форми підготовки спрямовані на посилення військової готовності громадян, але мають різні акценти залежно від статусу людини та місця проходження навчання» (Піщимуха, 2025).

«Програма базової загальновійськової підготовки охоплює широкий спектр дисциплін, які надають військові та практичні навички. Студенти вивчають основи тактики та стратегії, навчаються орієнтуватися на місцевості, будувати захисні позиції та взаємодіяти в команді. Вогнева підготовка дозволяє опанувати користування різними видами зброї. Окрім цього, курс включає навички виживання в польових умовах, надання першої медичної допомоги, а також дії у надзвичайних ситуаціях. Важливе місце займає навчання з радіаційного, хімічного та біологічного захисту. Студенти дізнаються, як користуватися засобами захисту та як поводитися під час небезпеки хімічного чи радіаційного ураження» (Піщимуха, 2025). І хоча до досягнення 25-річного віку студенти не можуть бути мобілізовані, але після проходження вишколу матимуть можливість добровільно укласти контракт із ЗСУ. Водночас, без проходження базової загальновійськової підготовки студент не зможе отримати диплом закладу вищої освіти. Такі суворі вимоги пояснюються суворими реаліями для України. На практичних заняттях студенти працюватимуть зі зброєю, вчитимуться виконувати тактичні маневри, правильно використовувати засоби захисту та взаємодіяти у складі команди. Це дозволить їм закріпити отримані знання та бути готовими до дій у реальних умовах. Ті, хто не пройшов цю підготовку або базову військову службу, не зможуть працювати в державних органах, органах місцевого самоврядування чи прокуратурі (Піщимуха, 2025).

Зауважимо, що у Великій Британії цим питанням приділяється багато уваги, але система навчання побудована принципово інакше. Наперед зазначимо, що різні роди військ Британії надзвичайно зацікавлені у підготовці молоді і роблять все можливе, щоб молоді люди обирали початкову військову підготовку саме на їхніх воєнних базах та місцях дислокації. Тож перша і суттєва відмінність між нашими країнами полягає в тому, що в Україні початкова, а потім уже базова військова підготовка – досить сильно регламентовані законодавством з чітким визначенням місць навчання, кількості відведених годин і рівнів закладів освіти. У Великій Британії все влаштовано дещо інакше.

Відмінності стосуються як сутності підготовки, так і місць перебування молоді під час такої підготовки. Надважливо розуміти який фундамент вибудували британці перед тим, як пропонувати молоді ознайомитися з особливостями військової служби у різних родах військ. Таким фундаментом стали серйозні зрушення у середній школі, в усвідомленні значимості національно-патріотичного виховання молоді.

Насамперед підкреслимо, що українська та зарубіжна історіографія цієї проблеми останнім часом помітно збагатилася глибоким аналізом.

Зокрема, Г. Фінін одним із перших вказав на зростаючу увагу британців до рівня викладання історії і патріотичного виховання у школах та зрештою формування «Єдиного національного навчального плану» із 9 обов'язкових предметів, який увійшов до Закону про реформу системи освіти 1988 р. (Фінін, 2012). Г. Фінін розмежовує поняття громадянського і воєнно-патріотичного виховання юних британців. З його погляду особливу роль відіграють предмети гуманітарного профілю, які сприяють вихованню патріотизму і громадянськості. Британці зробили вивчення історії не просто обов'язковим кроком у школі, а стали дотримуватися чіткої програми її вивчення.

Особливий акцент на доповіді Національної комісії з освіти Великої Британії здійснили О. Галус та Л. Шапошнікова, зауваживши, що 1993 року Національна комісія вже зробила акцент на тому, що саме школа має особливе значення для суспільства в частині виховання патріотизму і відповідального ставлення молоді до держави. У школі, на думку членів Комісії, має бути приділено увагу вихованню базових культурних цінностей, формуванню громадянського обов'язку, розумінню прав і свобод громадянського і демократичного суспільства та вихованню моральної особистості (Галус, Шапошнікова, 2006).

Зауважимо, що теза «за патріотичне виховання відповідають батьки» в Британії навіть не озвучувалася, оскільки всі добре розуміли, що країна є переповнена мігрантами і це люди з іншими культурними цінностями й навряд чи вони культивуватимуть «британськість». Саме з підтримкою і поширенням цього терміну у Великобританії і пов'язують патріотизм.

Отже, початок 1990-х років у Британії був ознаменований формуванням чітких підходів до виховання молоді і розуміння ролі школи в такому вихованні.

М.О. Гурій підкреслює, що саме в старшій школі юних британців активно навчають категоріям громадянського суспільства, а британські педагоги обов'язково навчають фундаментальним поняттям, зокрема правам людини, знанням свобод, розумінню демократії, відповідальності перед країною і на їхній погляд, формування громадянського суспільства шляхом виховання відповідального громадянина становить сутність патріотизму (Гурій, 2008).

Звертаємо увагу, що такий предмет у середній школі як «громадянство» став обов'язковим у Британії і відіграв значну роль для консолідації молоді. Це дало значні результати, які проаналізуємо трохи нижче.

Саме на початку 2000-х британську середню школу охопила певна ідеологічна криза. Проблема стосувалася питання доречності виховання патріотизму. Критично велика частка вчителів ставилась до питання патріотизму або ж байдуже, або ж негативно, оскільки вважали, що «британськість» призводить до поділу людей за расовою ознакою. Відомо, що наплив мігрантів до Великої Британії і, найбільше з Індії, вимагав досить делікатного підходу у вихованні молоді. Особливий акцент на цих проблемних питаннях зробили такі українські вчені як Т. Кравченко і О. Семида (Кравченко, Семида, 2019). Авторки досить детально розкрили підходи подолання такої ситуації в Британії. Вони вказують, що державні діячі серйозно виступили на захист патріотичного виховання у школах і саме громадянського виховання молоді. Зокрема, «Гордон Браун, який перебував на посаді прем'єр-міністра Великої Британії з 2007 по 2010 роки, виступав за заохочення учнів бути патріотичними, закликаючи до того, щоб «уроки британців» були частиною навчальної програми. Він висловлював стурбованість з приводу руйнування національної ідентичності. З цього приводу він неохоче визнавав, що першопричиною цього було сприяння мультикультуралізму,

який «перетворив патріотизм на брудне слово» (dirty word). Проте, була розроблена та приведена до дії нова програма для дітей віком від 11 до 14 років, яка підтвердила, що учні вивчатимуть спільні британські цінності та вивчатимуть національну ідентичність у Великій Британії. Ідея про зв'язок між патріотизмом і соціальною згуртованістю набирала обертів серед вихователів і політиків протягом 1990–2010 років» (Кравченко, 2019, с. 170).

Є сенс заглибитися в текст відомої промови Гордона Брауна 2007 року, оскільки вона висвітлює як глибокі кризові питання для британців, так і дає змогу провести паралелі з Україною. До прикладу декілька цитат із промови:

1. «...» «Британія [має проблему, пов'язану з розумінням того – уточнення автора] чи бажають Шотландія, Уельс, Англія та Північна Ірландія бути членами спільного союзу і як краще інтегрувати етнічні громади та мігрантів?

2. «...» Яка роль Британії в Європі?

3. «...» І чи потрібне британцям, стикаючись із глобальними викликами, сильніше відчуття національної мети?

4. «...» Кілька років тому менше половини – 46% – тісно ідентифікували себе з британцями. Але сьогодні національна ідентичність стала набагато важливішою: не 46%, а 65% – дві третини – вважають британську приналежність важливою, а нещодавні опитування показують, що британці відчують більший патріотичний ставлення до своєї країни, ніж до майже будь-якої іншої європейської країни.

5. «...» Дійсно, багатонаціональна держава, що складається з Англії, Шотландії, Уельсу, а тепер і Північної Ірландії, об'єднана не стільки расою чи етнічною приналежністю, скільки спільними цінностями, які сформували спільні інституції. Дійсно, коли людей запитують, що, на їхню думку, важливо в тому, щоб бути британцем, багато хто каже, що це наші інституції: від монархії та національного гімну до англіканської церкви, BBC та наших спортивних команд

6. «...» Існує золота нитка, яка проходить крізь британську історію — від того давнього дня в Раннімеді 1215 року, коли свавільній владі було повністю покладено виклик Великою хартією вольностей, до першого білля про права 1689 року, де Британія стала першою країною, де парламент заявив про владу над королем, до актив демократичних реформ — через особистість, яка твердо протистойть тиранії, а потім — ще більш щедре, широке бачення свободи — ідею про те, що будь-який уряд підзвітний народу, що розвивається в захопленні ідею надання громадянам можливості контролювати власне життя.

7. «...» Громадянство означає наявність спільних правил та прийнятих стандартів. Зараз існує згода з пропозицією, яку я висловив деякий час тому, що для нових громадян вивчення англійської мови має бути обов'язковим. Нові громадяни повинні розуміти нашу історію та нашу культуру» (Full text, 2007).

Як бачимо, між Британією й Україною багато спільного і ця промова викриває проблеми найкраще. Україна, хоч і не знала напливу мігрантів, однак була і є багатонаціональною країною, в якій мешкає близько 130 націй. Україна мала проблему формування ідентичності, автономну Республіку Крим і розхитування кримського питання російською пропагандою, питання поширення російської мови і не завжди глибоку увагу до власної історії. Однак Україна, на наш погляд, також має власну «золоту нитку», яка зшиває покоління українців від давніх русичів, до першої демократичної Конституції Пилипа Орлика і пронизує події сучасності, формуючи основу для патріотичного виховання наступних поколінь. Тож саме Гордон Браун

виступив на захист патріотичного і громадянського виховання молоді у школах і це був справді рішучий й цілком потрібний британцям крок. Зрештою британські освітяни із 2000-х років активно долають цю делікатну тему. Вищевикладені аспекти надважливі для розуміння розвитку у Британії початкової і базової військової підготовки молоді, адже підхід до виховання у школі дав значні результати.

Аналізуючи як це регламентовано у Великій Британії слід розуміти, що в ці поняття вкладено дещо інший зміст. Зокрема, певні аспекти початкової військової підготовки «Initial military training – початкова військова підготовка», які у нас реалізуються на рівні загальноосвітніх шкіл та професійно-технічних училищ із викладанням предмету «Захист України», там інакше відрегульовані і здебільшого відповідають нашому поняттю базової військової підготовки. Зокрема, у Великій Британії існує кілька форм початкової військової підготовки і вона не є обов'язковою для громадян. Але важливо, що тисячі молодих людей цікавляться цими формами. Ті форми підготовки, які у нас належать до базової – у Британії відносять до початкової. Ось до прикладу кілька основних програм, які діють у Британії.

Cadet Forces (Кадетські сили) – це програми для молоді, де учасники отримують початкову військову підготовку (базову за нашими стандартами). Існують різні організації, такі як Army Cadet Force (для армії), Air Training Corps (для Військово-повітряних сил) і Sea Cadet Corps (для Військово-морського флоту). Ці програми дозволяють молодим людям здобути навички лідерства, дисципліни, командної роботи та основи військової справи.

Головна умова діяльності кадетських сил Міністерства оборони Великобританії полягає в тому, що вся підготовка проходить у безпечному середовищі. До кадетських сил належать:

1. «Морські кадети» (включно з кадетами Королівської морської піхоти) прагнуть забезпечити молодим людям найкращий можливий старт у житті через сповнену пригод морську діяльність. Від навчання новим навичкам до роботи в командах, «Морські кадети» пропонують середовище, де молоді люди знаходять впевненість та натхнення.

«Морські кадети» дотримуються звичаїв і традицій Королівського флоту, його найбільшого спонсора. По всій країні понад 14 000 молодих людей у 400 підрозділах у містах, містечках і портах кидають собі виклик і розвивають нові навички, такі як вітрильний спорт, катання на човнах і скелелазіння. Їм допомагають майже 5000 волонтерів, чия відданість підтримує існування «Морських кадетів» («Морські кадети», офіційне видання, 2025). Підкреслимо, що «Морські кадети» – це благодійна організація зареєстрована в Англії, Уельсі та Шотландії, її підтримка громадськістю є досить значною. Кожен свій крок вона висвітлює на шпальтах електронного офіційного видання і показово, що це видання має окрему вкладку для підлітків «які потребують допомоги, переживають труднощі, почуваються самотньо або безнадійно щодо свого майбутнього». Тож будь-який підліток може звернутися за допомогою (The Ministry of Defence, 2012; Support teenagers, 2025).

Крім того «Морські кадети» мають уже 160 річну підтримку серед шкіл і громад. Цей досвід є важливим для українського суспільства, адже такий підхід, коли безпосередньо навчання проводять професійні військові і на базі підрозділів – у нас не поширений. Не лише через активні воєнні дії, а й через відсутність такого підходу взагалі. Останнім часом представники багатьох військових підрозділів України приїждять до закладів освіти різних рівнів не лише з метою рекрутингу до ЗСУ, а й з

метою фахово розповісти про надання домедичної допомоги, про безпекові питання тощо. Однак молоді люди не можуть особисто зануритися у військове середовище.

2. Добровольчий кадетський корпус у Великобританії (ВКК) спочатку був створений як засіб проведення навчання та наставництва у вільний час синів унтер-офіцерів Королівського флоту та Королівської морської піхоти. ВКК був сформований у 1901 році і складається приблизно зі 460 кадетів та 150 добровольців, розташованих на восьми військово-морських базах та в установах Королівського флоту вздовж південного узбережжя Англії та східної Шотландії. Крім того передбачено і членство в Королівському коледжі військовослужбовців (VCC) відкрите для молоді віком від 9 до 18 років. До нього можуть приєднатися діти військовослужбовців, що перебувають на службі та у відставці, а також діти представників громадськості, які проживають у місцевості кожного підрозділу VCC. VCC входить до складу існуючої кадетської структури управління Королівського флоту (The Volunteer Cadet Corps, 2025).

Як бачимо, конкретних платформ для навчання виключно дітей військових в Україні немає. Можна довго дискутувати на тему чи схочуть діти українських військових зануритися у військове життя, особливо розуміючи через що довелося пройти їхнім батькам, однак для багатьох українських дітей, які саме втратили своїх батьків на війні, підтримка з боку старших, з боку батьківських друзів чи побратимів була б важливою. Саме у них діти могли б отримати моральну розраду, а за потреби, захист і пораду в складній ситуації. Такої співпраці не варто виключати, над цим потрібно працювати.

3. «Армійські кадетські сили». Маючи понад 37 000 кадетів (віком від 12 до 18 років) та понад 9 000 дорослих волонтерів по всій Великій Британії, ACF є однією з найбільших волонтерських молодіжних організацій країни. Вона також є однією з найстаріших і відсвяткувала своє 150-річчя у 2010 році. Ця організація приймає хлопців та дівчат віком від 12 років (і принаймні 8 класу школи), будь-якого рівня здібностей та походження, і завдяки широкому спектру захопливих, складних, освітніх та пригодницьких заходів допомагає їм розвиватися фізично, розумово та соціально. Деякі із заходів мають військову тематику, інші – більше спрямовані на формування громадянської позиції. Поєднання військової та громадської діяльності дає змогу запропонувати молодим людям унікальне поєднання можливостей для особистісного розвитку, всі з яких розроблені для того, щоб сприяти розвагам та дружбі, а також допомагати їм підготуватися до успіху на обраному життєвому шляху, яким би він не виявився (The Army Cadet Force, 2025).

Отже, такий підхід поєднує в собі національно-патріотичне виховання, початкову і навіть базову військову підготовку з погляду існуючої в Україні класифікації. Той факт, що підготовка стосується кадетських сил, але перебуває під опікою громадської організації дає нам змогу віднести її до початкової освіти. Проте наріжним каменем організації виступають все ж військові.

Армійські кадетські сили мають своє офіційне видання «Armycadets» в якому не просто висвітлюються новини з життєдіяльності кадетських сил, а здійснюється надихаючий промоушен можливостей для молоді таких як марафонські забіги, походи в гори, і найбільший челендж 2025 року «Добірка надихаючих курсів і можливостей для молоді», різні командні змагання тощо (The Army Cadet Force. Magazine, 2025). Чи може бути щось подібне в Україні? Звісно що так. Цей приклад варто взяти до уваги.

Водночас, для розуміння повної картини, варто згадати дослідження, присвячене військово-патріотичному вихованню молоді в Британії В. Поліщука (Поліщук, 2020), учителя дисципліни «Захист України» з Нововолинського міжшкільного ресурсного

центру. Розмежувати деякі поняття є вкрай важливим, адже у нашій сучасній програмі, зокрема базової військової підготовки, ці поняття змішані воедино і програма містить як години з національно-патріотичного виховання, аудиторну підготовку і підготовку у відповідних центрах (у полі), але це вже за бажанням студентів.

Поліщук В. зауважує, на перший погляд, очевидний факт: «не дивно, що всім організаціям, що займаються вихованням молодого покоління захисників у Великобританії вже понад 100 років» (Поліщук, 2020). На його погляд «Міністерство оборони офіційно підтримує кілька неформальних організацій: «Морські кадети»; «Кадети сухопутних військ/Army Cadet Force» (<http://armycadets.com/>) і згідно інформації на офіційному сайті (<http://bit.ly/37bsQUN>) охоплено увагою 41 000 кадетів віком від 12 до 18 років, з якими працюють 9 500 викладачів-волонтерів, 1 700 підрозділів);

«Кадети ВПС» (44 000 авіаційних курсантів і волонтерів по всій країні, 900 ескадронів) (<https://www.raf.mod.uk/aircadets/>); «Об'єднаний кадетський корпус/CCF» налічує 42 720 кадетів і 3370 дорослих добровольців, 275 підрозділів при школах. (<http://combinedcadetforce.org.uk/>). Безпосередньо до CCF входять: кілька підрозділів Британської армії, Королівського флоту, Королівських морських піхотинців і Королівських військово-повітряних сил. Спочатку, в 1850 році CCF були сформовані за принципом територіальної самооборони. І тільки в 1950 році стали самостійною молодіжною організацією що займається підготовкою лідерів. Міністерство фінансів виділяє приблизно 50 мільйонів фунтів стерлінгів на рік на фінансування CCF (Поліщук, 2020).

Зауважимо, що CCF не входить до складу збройних сил Великобританії. Волонтери та курсанти носять форму, але вони не зобов'язані підписувати контракт з армією. Без погодження з Міністерством оборони Великобританії школи не можуть організовувати у себе самостійний молодіжний підрозділ. Саме Міністерство оборони призначає командувача кадетами в школі і визначає співробітників, готових стати дорослими добровольцями. Однак дорослі добровольці можуть також приходити не зі школи. Це ж міністерство забезпечує уніформу, зброю і боеприпаси, навчання дорослих волонтерів, допомогу в навчанні, доступ до воєнних об'єктів, доступ до військового транспорту, кредити на придбання навчальних матеріалів, винагороду для викладачів. Школа забезпечує: зацікавлену молодь, класи для навчання, розміщення і зберігання обладнання, викладачів-волонтерів, постійну готовність і ентузіазм (Поліщук, 2020).

Крім того у Великій Британії досить ґрунтовною є і базова військова підготовка. Зокрема, у Британії фінансується програма Reserve Forces (Резервні сили) – це програма для дорослих громадян, які можуть проходити військову підготовку і виконувати роль резервістів. Вони тренуються в умовах, наближених до реальних бойових дій, і можуть бути залучені в разі необхідності. Окремо здійснюється військова підготовка в університетах. Деякі університети Великої Британії пропонують програми військової підготовки для студентів, що хочуть приєднатися до резерву. Такі програми можуть включати фізичну підготовку, навчання з тактики та техніки (The Armed Forces Act, 2006).

У Великій Британії немає обов'язкової військової служби, але ці програми надають можливість тим, хто хоче здобути військову підготовку на добровільних засадах.

Висновки. Зважаючи на вищевикладене підкреслимо, що питанню патріотичного і громадянського виховання у Великобританії приділено значну увагу. Насамперед для середньої школи було напрацьовано «Єдиний національний навчальний план» і 1988 року відбулася реформа середньої освіти. На початку 1990-х років сталося переосмислення

ролі школи у вихованні молоді, а запровадження предмету «громадянство» значно вплинуло на консолідацію суспільства. Між Україною і Британією багато спільного в частині наявної мультикультурності, наявності різних регіонів з різним рівнем економічного розвитку і мовними чи культурними особливостями тощо. Однак державні діячі Британії, на кшталт Гордона Брауна, відкрито підтримали потребу в патріотичному вихованні молоді, у формуванні розуміння приналежності молодих людей до єдиного громадянства (підданства) і з початку 2000-х років освітяни Британії делікатно долають цю проблему, рахуючись з інтересами мігрантів і представників різних націй та релігій в країні. Саме останні 20 років у Великій Британії невинно зростає частка тих людей, які вважають себе британцями, попри проживання у різних регіонах, наявні відмінності у традиційних культурах і походженні.

На відміну від України у Великобританії існує розгалужена мережа благодійних та громадських організацій, основних програм для молоді, які фінансуються кількома міністерствами, фізичними особами та різними родами військ.

Показовою є мережа Кадетських сил, які понад 150 (окремі із них і понад 160 років) підтримують активні зв'язки з громадами різних регіонів Великої Британії та з фаховими військовими. Молодь проходить тренування на військових базах, у безпечних умовах, але в наближеному до реалій середовищі. Окремою увагою охоплені діти військовослужбовців і молодь, що потребує допомоги. Важливо розуміти, що широкий розвиток мають волонтерські молодіжні організації, такі як АСФ, яка є частиною Збройних сил Великої Британії, але не є військовим формуванням у повному розумінні цього слова, адже їхня мета – навчити молодь дисципліни, командній роботі, відповідальності та розвинути навички, корисні у повсякденному житті, а також у потенційній військовій кар'єрі. Участь молоді в кадетських рухах є цілком добровільною, в Україні – початкова і базова підготовка зарегламентована нормативними актами, відбувається на базі закладів освіти із залученням інструкторів та фахівців. Зануритися у військове середовище в умовах війни практично повноцінно неможливо.

Отже, як бачимо, для ґрунтовної підготовки молоді в Британії залучені вже два профільні міністерства – Міністерство оборони та Міністерство фінансів активно фінансують волонтерські, громадські молодіжні організації та активно співпрацюють з ними. Крім того фінансування надає і Королівський флот та інші роди військ. З огляду на останні події в Україні цим поки що опікується Генеральний Штаб, який затвердив програму підготовки молоді у вишах (програму базової підготовки). Однак зміни, внесені до навчальних планів і освітніх програм були зроблені або за рахунок конкретних дисциплін, або на розсуд закладів вищої освіти. Сам підхід лишився досить поверховим, особливо стосовно мізерної кількості годин відведених на національно-патріотичного виховання у закладах вищої освіти, яке якраз і є основою для мотивації молоді. Що ж до програми початкової військової підготовки, то відкритим лишається питання належного фінансування та охоплення дійсно глибокою фаховою увагою широкого загалу учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Галус, О., Шапошнікова, Л. (2006). *Порівняльна педагогіка: навч. посібник*. Київ: Вища школа, 215 с.

Гурій, М. (2008). *Громадянське виховання старшокласників у Великій Британії*. Автореферат дис. ... канд. пед. наук. Дрогобич.

Закон України. (1992). Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу. *Відомості Верховної Ради України*, 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

Закон України. (2024). Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення системи підготовки громадян України до військової служби». *Відомості Верховної Ради*, 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3724-20#Text>

Кравченко, Т., Семида, О. (2019). Особливості виховання патріотизму в сучасній системі освіти Великої Британії. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (88), 164–176.

Обов'язкова. (2025). Обов'язкова базова загальновійськова підготовка у ВНЗ: що потрібно знати. *KadrEx. Новини*. – URL: <https://profpressa.com/news/oboviazkova-bazova-zagalnoviiskova-pidgotovka-u-vnz-shcho-potribno-znati>

Піщимуха, А. (2025). Захист держави почнеться з університету. Що таке базова військова підготовка? *Фарватер Схід*. URL. <https://farvatermedia.com/articles/zakhyst-derzhavy-pochnetsia-z-universytetu-shcho-take-bazova-viiskova-pidhotovka/>.

Поліщук, В. (2022). Військово-патріотичне виховання молоді у Великобританії. *Захистимо Україну*. URL: https://viktorpholi.blogspot.com/2020/02/blog-post_10.html

Фінін, Г. (2012). Громадянське та воєнно-патріотичне виховання в системі освіти Великої Британії у контексті глобалізації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 1, 64–71.

Full text. (2007). Full text of Gordon Brown's speech, 27 Feb 2007. *Guardian*. URL. <https://www.theguardian.com/politics/2007/feb/27/immigrationpolicy.race>.

Support teenagers. (2025). Support teenagers. *Sea Cadets*. URL. <https://www.sea-cadets.org/support-teenagers>

The Armed Forces Act. (2006). *The Armed Forces Act*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/52/contents>.

The Army Cadet Force. (2025). *The Army Cadet Force*. URL. <https://armycadets.com>.

The Army Cadet Force. Magazine. (2025). *The Army Cadet Force. Magazine*. URL. https://issuu.com/salt-media/docs/army_cadet_magazine_-_spring_2025?fr=xKAE9_zU1NQ_

The Ministry of Defence. (2012). *The Ministry of Defence cadet forces*. URL. <https://www.gov.uk/guidance/the-cadet-forces-and-mods-youth-work#sea-cadets>

The Volunteer Cadet Corps. (2025). *The Volunteer Cadet Corps*. URL. <https://www.gov.uk/guidance/the-cadet-forces-and-mods-youth-work#sea-cadets>.

REFERENCES

Halus, O., & Shaposhnikova, L. (2006). *Porivnialna pedahohika: navch. posibnyk* [Comparative pedagogy: a textbook]. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].

Hurii, M. (2008). *Hromadianske vykhovannia starshoklasnykiv u Velykii Brytanii. Avtoreferat dys. ... kand. ped. nauk* [Civic education of high school students in Great Britain. Abstract of dissertation ... candidate of pedagogical sciences]. Drohobych. [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy. (1992). Zakon Ukrainy «Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu» [Law of Ukraine “On military duty and military service”]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy. (2024). Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo udoskonalennia systemy pidhotovky hromadian Ukrainy do viiskovoi sluzhby» [Law of Ukraine “On amendments to some laws of Ukraine regarding the improvement of the system of training citizens of Ukraine for military service”]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 2024, No. 31, Art. 229. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3724-20#Text> [in Ukrainian].

Kravchenko, T., & Semyda, O. (2019). Osoblyvosti vykhovannia patriotyzmu v suchasni systemi osvity Velykoi Brytanii [Peculiarities of education of patriotism in the modern education system of Great Britain]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*, 4 (88), 164–176. [in Ukrainian].

Oboviazkova. (2025). Oboviazkova bazova zahalnoviiskova pidhotovka u VNZ: shcho potribno znaty [Mandatory basic military training in universities: what you need to know]. *KadrEx. Novyny*. URL: <https://profpressa.com/news/oboviazkova-bazova-zahalnoviiskova-pidgotovka-u-vnz-shcho-potribno-znati> [in Ukrainian].

Pishchymukha, A. (2025). Zakhyst derzhavy pochnetsia z universytetu. Shcho take bazova viiskova pidhotovka? [The defense of the state will begin with the university. What is basic military training?]. *Farvater Skhid*. URL: <https://farvatermedia.com/articles/zakhyst-derzhavy-pochnetsia-z-universytetu-shcho-take-bazova-viiskova-pidhotovka/> in Ukrainian].

Polishchuk, V. Viiskovo-patriotychne vykhovannia molodi u Velykobrytanii [Military-patriotic education of youth in Great Britain]. *Zakhystymo Ukrainu*. URL: https://viktorpoli.blogspot.com/2020/02/blog-post_10.html [in Ukrainian].

Finin, H. (2012). Hromadianske ta voienno-patriotychne vykhovannia v systemi osvity Velykoi Brytanii u konteksti hlobalizatsii [Civic and military-patriotic education in the education system of Great Britain in the context of globalization]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. Seriya: *Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia*, 1, 64–71. [in Ukrainian].

Full text. (2007). Full text of Gordon Brown’s speech, 27 Feb 2007. *Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2007/feb/27/immigrationpolicy.race>. [in English].

Support teenagers. (2025). Support teenagers. *Sea Cadets*. URL: <https://www.sea-cadets.org/support-teenagers> [in English].

The Armed Forces Act. (2006). *The Armed Forces Act*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/52/contents>. [in English].

The Army Cadet Force. (2025). *The Army Cadet Force*. URL: <https://armycadets.com>. [in English].

The Army Cadet Force. Magazine. (2025). *The Army Cadet Force. Magazine*. URL: https://issuu.com/salt-media/docs/army_cadet_magazine_-_spring_2025?fr=xKAE9_zUINQ [in English].

The Ministry of Defence. (2012). *The Ministry of Defence cadet forces*. URL: <https://www.gov.uk/guidance/the-cadet-forces-and-mods-youth-work#sea-cadets> [in English].

The Volunteer Cadet Corps. (2025). *The Volunteer Cadet Corps*. URL: <https://www.gov.uk/guidance/the-cadet-forces-and-mods-youth-work#sea-cadets> [in English].

Стаття надійшла до редакції 16 січня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 30.05.2025.